
ZÁJMY A ZÁSADY V MEZINÁRODNÍ POLITICE

Štěpánka Zemanová, Zuzana Trávníčková*

1. Zájmy a zásady v zahraniční politice státu

V posledních patnácti letech se do popředí zájmu mezinárodního společenství dostaly otázky, které v průběhu studené války ustupovaly strategickým a bezpečnostním prioritám. Může být zmíněno posilování ekonomických vazeb mezi různými zeměmi, liberalizační kroky, podpora rozvoje méně vyspělých států nebo ochrana životního prostředí. Mezi nově oživená témata patří též ochrana lidských práv, resp. otázky demokratizace a dobré správy (good governance), které s ní úzce souvisejí. Zařazení lidských práv na čelné místo mezi vnějšími aktivitami však na zahraniční politiku klade nové, dosud plně nepociťované nároky.

Zahraniční politika státu jako cílevědomá aktivita rozvíjená v mezinárodním prostředí představuje neustálý proces přijímání a realizace rozhodnutí (podrobněji např. Reynolds, 1971, s. 51–100). Problém správné volby mezi různými možnostmi zahraniční politiky trápí odnepaměti představitele mocenských jednotek.¹ Jednotlivá rozhodnutí jsou přitom motivována řadou faktorů, mimo jiné i hodnotami rozhodovatele. Hodnoty mohou mít individuální nebo kolektivní (kulturní) charakter, podle toho, zda vyjadřují představy o dobru a zlu pouze pro jednotlivce nebo pro určitou skupinu (Graebner, 1964, s. 1x; Geist, 1992, s. 103–104). Z obsahového hlediska je můžeme dělit na operativní (odrážející biologickou podstatu člověka, vrozené) a uznávané (osvojené v kontaktu s vnějším prostředím, řadí se

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů, Středisko mezinárodních studií Jana Masaryka (zemanova@vse.cz; kalova@vse.cz).

Sta byla vypracována v rámci řešení výzkumného záměru MSM6138439909 Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti.

1 Již Thukýdídés ve svých Dějinách peloponéské války poukazuje na nelehká rozhodnutí, která museli učinit klíčoví aktéři velkého antického konfliktu – Athény a Sparta. Na straně Athén patřilo mezi nejdůležitější (a patrně nejhorší) rozhodnutí, s kým uzavřít spojenectví a zda (resp. do jaké míry) své spojence podpořit v případě ohrožení. V případě Sparty šlo zase především o to, zda chápat dlouhodobý mocenský, ekonomický a kulturní vzestup Athén jako hrozbu a zda proti němu vojensky vystoupit (Lebow, 2003, s. 96–104).

sem hodnoty duchovní, kulturní a sociální) (Kosek, 2003, s. 107, 134–135). Směrem navenek dochází k artikulaci hodnot v podobě zájmů, zásad, principů a norem.

Pro účely tohoto příspěvku pojmy zájmy a zásady vyjadřují cíle jednotlivce nebo skupiny, zformulované na základě hodnot. Cíle odrážející především operativní hodnoty, které směřují k zabezpečení existence a integrity jednotlivce nebo skupiny, se označují jako zájmy. V zahraniční politice jde zejména o zájmy bezpečnostní a ekonomické. Pro cíle reflektující duchovní, kulturní a sociální hodnoty se používá označení zásady (někdy také hodnotově orientované zájmy). Zásady zahrnují širší spektrum cílů od cílů morálních, mravních nebo etických až po cíle ovlivněné náboženskými představami nebo určitou ideologií. Do skupiny zásad patří i požadavek dodržování lidských práv, demokratizace a budování dobré správy. Následující text zkoumá v obecné rovině vztah mezi obchodními a ekonomickými zájmy na straně jedné a zásadami (reprezentovanými zejména prosazováním lidskoprávních standardů) na straně druhé.

2. Vnější ekonomická a obchodní politika státu

Vnější ekonomická a obchodní politika státu slouží k regulaci ekonomických vztahů státu se zahraničím, resp. k řízení jeho hospodářských a obchodních vazeb s ostatními zeměmi. Vstupem do hospodářských a obchodních vazeb s jinými zeměmi státy zpravidla sledují tři základní cíle:

1. Zvyšování efektivnosti domácí produkce – zajištěním odbytu zboží v zahraničí je možné vyrábět s nižšími náklady a zvyšovat zisky domácích firem v podobě tzv. výnosů z rozsahu. Tyto efekty jsou obzvláště významné ve vysoce specializovaných, technologicky a investičně náročných oborech, kde domácí trhy jen obtížně garantují příslušným firmám rentabilitu (např. vojenské technologie nebo zařízení na výrobu jaderné energie).
2. Proporcionalita – státy mají omezené výrobní možnosti v závislosti na přírodních podmínkách, vybavenosti surovinovými zdroji, půdou, prací, kapitálem a technologiemi, a proto až na výjimky nejsou schopny uspokojit veškeré potřeby svého obyvatelstva. Prostřednictvím zahraničního obchodu mohou doplňovat potřebné komodity a překlenovat rozdíly v preferencích spotřebitelů.
3. Demonstrační efekt – dobrá pozice v mezinárodních ekonomických vztazích a úspěšné pronikání na trhy jiných zemí zvyšuje prestiž státu. Napomáhá tak ke zlepšení jeho image, což může přinášet další ekonomické výhody i následné upevňování místa v mezinárodní politice.

Vedle uvedených cílů státy zpravidla přihlížejí i k některým dalším aspektům obchodní spolupráce se zahraničím. Považují za důležité, aby jejich vnější ekonomické vztahy byly pokud možno vyvážené a nedocházelo např. k nadměrnému odlivu zdrojů z domácí ekonomiky do zahraničí, nebo se naopak v důsledku převyšujícího přílivu zboží neúnosně nezadlužovaly. Prostřednictvím mezistátních dohod o ochraně investic chrání investice svých podnikatelských subjektů v zahraničí a stimulují je k další aktivitě. Ze strategických nebo sociálních důvodů podporují některá odvětví domácí ekonomiky, mohou též usilovat o zachování určité tradiční národní oblasti výroby (např. hodinářská produkce ve Švýcarsku), nebo se snažit vyhovět požadavkům

určitých zájmových skupin (Samuelson, Nordhaus, 1991, s. 900–902, 926–927; Beneš aj., 2004, s. 28–29; Kunczik, 2003, 48–61; Meyer, 1998, s. 75–76).

V praxi se vnější ekonomická a obchodní politika státu pohybuje mezi dvěma základními póly – protekcionismem (ochranou domácího trhu před dovozy ze zahraničí) a liberalizmem (otevíráním domácí ekonomiky zahraniční produkci). Podle toho, v jaké konkrétní pozici mezi uvedenými póly se politika státu právě nachází, probíhá volba nástrojů regulace vnějších ekonomických a obchodních vztahů. K základním nástrojům regulace vnějších ekonomických a obchodních vztahů patří daňová politika, měnová politika, zahraničně obchodní politika a administrativně právní opatření.

Daňová politika může fungovat jako nástroj protekcionismu i liberalizmu. Daňové zatížení může působit jako podpora exportu nebo importu. Daňové úlevy a prázdny lákají zahraniční investory a zahraniční kapitál, vysoké daňové zatížení může investory odrazovat. Podobně různorodé efekty může vyvolávat měnová politika, která ovlivňuje přístup domácích výrobců k zahraničním měnám a přístup potenciálních zahraničních dovozců k domácí měně. Působí na hodnotu domácí měny, vyjádřenou jejími směnnými kursy s ostatními měnami a odráží se ve stabilitě měny, čímž vypovídá o situaci v domácí ekonomice a často i o celkovém klimatu v zemi.

Administrativně-právní opatření ve formě zákonů a závazných podzákonných předpisů pomáhají dotvářet podmínky pro podnikání a pro rozvoj dalších ekonomických aktivit v určitém státě. Ve státech dělených na spolkové země nebo územně samosprávné celky je nutno přihlížet i k odlišnostem v právní úpravě mezi jednotlivými regiony. Administrativně-právní opatření upravují např. postupy při zakládání firem a při zaměstnávání pracovníků, ovlivňují též přeshraniční pohyb pracovní síly a možné najímání zaměstnanců ze zahraničí. Důležitou součástí administrativně-právních opatření jsou různé typy norem v oblasti hygieny, bezpečnosti, ochrany zdraví, ochrany životního prostředí apod. Ty mohou významně omezovat dovoz určitých výrobků nebo ovlivňovat náklady výroby domácího i importovaného zboží (Beneš aj., 2004, s. 63–65; Samuelson, Nordhaus, 1991, s. 922–931).

Nástroje zahraničněobchodní politiky státu lze dále třídit na autonomní a smluvní. Autonomní nástroje státu aplikují jednostranně na základě vlastního rozhodnutí. Použití smluvních nástrojů se řídí bilaterálními nebo multilaterálními mezinárodními dohodami. K základním autonomním nástrojům zahraničně obchodní politiky patří cla a kvantitativní restrikce. V praxi se můžeme běžně setkávat s diferenčními, preferenčními, vyrovnávacími (antidumpingovými) a kompenzačními cly (Beneš aj., 2004, s. 48–51). Cla mohou kromě funkce ochrany vlastního trhu plnit také funkci příjmu státního rozpočtu, efekt kvantitativních restrikcí se koncentruje do zahraničněobchodní oblasti, chrání nebo pootevřívá vnitrostátní trh a může vést ke zvýhodnění nebo znevýhodnění konkrétní země jako obchodního partnera. Podle způsobu čerpání kvót v rámci restrikce můžeme rozlišit restrikce automatické, specifické a devizové (Beneš aj., 2004, s. 53–54).

Zatímco cla a kvantitativní restrikce mají pasivní charakter (státy jimi pouze limitují toky komodit přes své hranice), existuje i řada aktivních autonomních prostředků obchodní politiky, jimiž státu stimulují své exportéry ke zvětšování objemu vývozu. Sem patří např. vývozní subvence, úvěrování vývozu, poskytování státních záruk za úvěr, zakládání agentur pro zajištění vývozu, pomoc ze strany obchodně-ekonomické

kých úseků zřizovaných na zastupitelských úřadech, propagace příslušné země a jejího zboží, podpora výzkumu a vývoje, pomoc při budování distribučních sítí v zahraničí nebo zřizování státních institucí, které budou samy vyvážet určité komodity.

Smluvní prostředky zahraničně obchodní politiky se zpravidla dělí na multilaterální a bilaterální. K multilaterálním se řadí členství v mezinárodních organizacích a účast v mnohostranných mezinárodních smlouvách, které ovlivňují obchodní vztahy mezi zeměmi. Typickým příkladem je členství ve WTO, resp. participace na Všeobecné dohodě o clech a obchodu (GATT). Za základní bilaterální prostředky se považují různé typy doložek, využívaných ve dvoustranných smlouvách. Může jít o doložky (Potočný, 1996, s. 49–50):

- reciproční, kterými si obě strany vzájemně zaručují stejné výhody, poskytnutí výhody jedné straně je podmíněno poskytnutím stejné výhody druhou stranou,
- paritní, kdy smluvní státy nakládají s občany a podniky druhého státu jako se svými vlastními subjekty,
- doložku nejvyšších výhod, kdy jedna smluvní strana poskytuje druhé smluvní straně všechny výhody, jaké v minulosti poskytla nebo poskytne kterémukoli třetímu státu.

Vedle regulace vnějších ekonomických vztahů států mohou ekonomické nástroje sloužit i pro další účely zahraniční politiky. Jako typický příklad lze uvést zmiňované doložky v bilaterálních smlouvách, napomáhající k posílení vzájemných vazeb a spolupráce mezi smluvními státy. Jiným příkladem je využití výše uvedených nástrojů pro podporu rozvoje méně vyspělých zemí. Zde je možno jednotlivé prostředky kombinovat podle toho, nakolik se rozvojová pomoc soustředí především na stimulaci hospodářského růstu v cílové zemi, industrializaci, zvyšování efektivnosti výroby v zemědělství a jiné hospodářské potřeby, či nakolik sleduje též politickou, kulturní a sociální dimenzi růstových procesů. Často se uplatňují smluvní instrumenty a preferenční cla, ale rovněž programy finanční a technické pomoci apod. (Arts, 2004, s. 10).

Význam ekonomických nástrojů v zahraniční politice se neomezuje na jejich hospodářské dopady. Mohou být aplikovány s motivací zcela nezávislou na obchodní politice – jako formy nátlaku nebo donucení. K typickým příkladům tzv. ekonomických sankcí patří embargo (částečný nebo úplný zákaz dovozu určitých komodit do donucované země) a bojkot (částečný nebo úplný zákaz vývozu zboží z donucované země). Obě formy sankcí obvykle jsou obvykle vyhlašovány jako tzv. cílené sankce (smart sanctions),² nejčastěji se týkají luxusního zboží, zbraní a vojenského materiálu.³ Vedle embargo a bojkotu připadá

2 Cílené sankce jsou odrazem bohaté diskuse o etice sankcí. Autoři se v ní shodují, že komplexní sankce postihují nikoliv představitele odpovědné za špatné chování státu, ale spíše nejslabší skupiny obyvatelstva, a proto jsou nevhodné. Srov. Tostensen, A. Are Smart Sanctions Feasible? *World Politics*, 2002, vol. 54, no. 3, s. 373–404; Weiss, T. G. Sanctions as Foreign Policy Tool: Weighing Humanitarian Impulses. *Journal of Peace Research*, 1999, vol. 36, no. 5, s. 499–509; McGee, R. W. The Ethics of Economic Sanctions. *Economic Affairs*, 2003, vol. 23, s. 41–45.

3 Příkladem cílených sankcí jsou i poslední sankce schválené podle VII. části Charty OSN Radou bezpečnosti OSN proti KLDR. Rezoluce SC 1718 (2006) uvalila na KLDR embargo, zakazující do země dovoz zbraní, strategického materiálu a luxusního zboží. Dále bylo členským státům uloženo, aby zmrazily dostupná severokorejská aktiva a zakázaly na své území vstupovat vybraným představitelům severokorejského režimu.

v úvahu i řada dalších opatření – zákaz poskytování úvěrů a půjček subjektům donucované země, zákaz investic do dané země, neuzavření mezinárodní smlouvy nebo protahování vyjednávacího procesu u smlouvy o ekonomických otázkách, přerušení leteckého spojení apod. (Malenovský, 2002, s. 217–219; Tomáš, 2003, s. 44–49).

Z pohledu mezinárodního práva se možné ekonomické prostředky nátlaku dělí na retorzní a represivní. (David, Sladký, Zbořil, 2004, s. 337–341). Retorze představují mírnější formu, nejsou zásahem do oprávněných zájmů donucovaného státu, nejsou jednáním, které by jinak mezinárodní právo zakazovalo. Lze jich využít prakticky v jakékoli situaci bez rizika, že by se stát, který k nim přistupuje, vystavil postihu na bázi mezinárodněprávní odpovědnosti. Možným důsledkem je však zhoršení vztahů se zemí, proti níž jsou retorzní opatření aktivována (donucovaný stát).

Represivní opatření mají povahu porušení mezinárodního práva, které však není postižováno, nebo skutečnost, že jde o jednání, k němuž se přistupuje při donucení, zde vylučuje protiprávnost (tzv. okolnost vylučující protiprávnost). Proto lze represálie aplikovat pouze v omezeném okruhu případů jako reakce na předcházející závažné porušení mezinárodního práva. Stejně jako retorze, i represálie nejsou mezinárodním právem závazně regulovány. V roce 2001 předložil hlavní kodifikační orgán OSN – Komise pro mezinárodní právo – Valnému shromáždění OSN Návrh článků o odpovědnosti států za protiprávní chování,⁴ který se kromě podmínek odpovědnosti zabývá i možným postupem poškozeného státu v případě, že odpovědný stát dobrovolně nesplní své povinnosti vyplývající z odpovědnostního vztahu. Text nepoužívá zavedený tradiční výraz represálie, hovoří o protiopatřeních (countermeasures),⁵ a to jednak o podmínkách jejich aplikace a jednak je výslovně klasifikuje jako okolnost vylučující protiprávnost.⁶

K donucovacím opatřením mohou státy přistupovat jednostranně nebo v součinnosti s jinými zeměmi. Zejména u represálií je časté, že se využívají kolektivně, pod záštitou mezinárodní organizace. K represáliím, do nichž se zapojuje široký okruh

4 O kodifikaci odpovědnostních pravidel se státy pokouší již od třicátých let. Tehdy se tématem začala zabývat Společnost národů, názorové rozdíly států na otázku se jí ale nepodařilo překonat a kodifikační úkol byl odsunut na pozdější dobu a na bedra Komise pro mezinárodní právo. V pracovním programu Komise se odpovědnost nacházela od roku 1949 až do roku 2001. Tehdy byl Valnému shromáždění předložen Návrh článků o odpovědnosti států, který se zabýval nejen odpovědností, ale i vynucováním mezinárodního práva. Výsledný text je ovšem pro mezinárodní právníky zklamáním. Mezinárodními zločiny se zabývá jen velmi opatrně a vyhýbá se tomu, jak může mezinárodní společenství na porušení kogentních norem reagovat. Komise sama si byla těchto nedostatků pravděpodobně vědoma, a proto Valnému shromáždění doporučila pouze vzít Návrh na vědomí s tím, že ke sjednání kodifikační úmluvy se může přistoupit později. Mnohem odvážnější v tomto směru byla Část I Návrhu článků o odpovědnosti států, kterou Komise představila v roce 1980. V té se mimo jiné nachází i obecný výčet kogentních norem, resp. mezinárodních zločinů, které jsou porušením těchto norem. Srov. Čepelka, Č. Odpovědnost států, návrh článků 1 až 35 kodifikační úmluvy (s komentářem) SPN Praha 1985. Text Návrhu článků byl vzat na vědomí Valným shromážděním OSN dne 12. 12. 2001 (GA res. 56/83).

5 Srov. čl. 22, 49–54 Návrh článků (2001).

6 Ve smyslu obyčejového práva i Návrhu článků o odpovědnosti států za protiprávní chování jsou za okolnosti vylučující protiprávnost považován: force majeure, krajní nouze, tiseň, přivolení, protiopatření a sebeobrana. (David, Sladký, Zbořil, 2004, s. 322–338).

států, patří např. bojkoty a embargo vyhlášená Radou bezpečnosti OSN, společný postup ve věci sankcí uplatňují ve vybraných případech i členské státy Evropské unie.

Rada bezpečnosti je k uložení sankcí oprávněna na základě čl. 41 Charty OSN.⁷ V případě ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti ve smyslu čl. 39 Charty může Rada bezpečnosti rozhodnout, jakých opatření (vyjma užití ozbrojené síly, jehož podmínky jsou upraveny v čl. 42 Charty) má být proti porušiteli použito a může vyzvat členy Spojených národů, aby taková opatření provedli. Charta demonstrativně uvádí, že se může jednat o úplné nebo částečné přerušení hospodářských styků (ekonomické sankce), spojů železničních, námořních, leteckých, poštovních, telegrafních, radiových nebo jiných (tzv. komunikační donucovací opatření) a přerušení styků diplomatických (diplomatická donucovací opatření).⁸

V rámci Evropské unie spadá problematika sankcí (donucovacích opatření) do oblasti Společné zahraniční a bezpečnostní politiky ve smyslu čl. 11 Smlouvy o Evropské Unii. Evropská Unie se z významné části opírá o sankční režim upravený Chartou OSN, detaily provádění sankcí členskými státy upravuje Rada.⁹ V praxi jsou nejčastěji aplikovány následující donucovací kroky: diplomatická opatření, pozastavení spolupráce s nečlenským státem, neúčast na sportovních a kulturních událostech, obchodní sankce, finanční sankce, zákaz letů do a z donucované země, nevydávání víz a zákaz vstupu na území členských států EU pro vybrané představitele donucovaného státu.

3. Zahraniční politika v oblasti ochrany lidských práv

Na rozdíl od vnější ekonomické a obchodní politiky států, která se pod vlivem merkantilistických myslitelů začala v některých státech systematicky rozvíjet už v 17. století, je zahraniční politika států v oblasti ochrany lidských práv relativně novým jevem. Přesto má i ona svoje historické kořeny, nebo téměř ve všech dějinných epochách najdeme momenty, kdy se státy snažily chránit určité jednotlivce nebo těmito jednotlivcům podávaly pomocnou ruku v tíživé životní situaci.¹⁰

Dlouhodobá a systematická zahraniční politika některých zemí v oblasti ochrany lidských práv se rozvíjela v souvislosti s procesy univerzalizace a globalizace lidských

7 Vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 16. ledna 1947 č. 30/1947 Sb., o chartě Spojených národů a statutu Mezinárodního soudního dvora, sjednaných dne 26. června 1945 na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané v San Francisku.

8 V oblasti diplomatických styků se může jednat o prohlášení diplomata z vysílajícího státu za persona non grata, povolání vlastního diplomata ke konzultacím do vysílající země, odmítnutí agrément nastupujícímu vedoucímu mise, zdlouhavé vyřizování víz a potřebných povolení pracovníků mise, v nejvážnějších případech i jednostranné přerušení diplomatických styků.

9 Srov. např. Základní principy ukládání donucovacích opatření (sankcí), dokument Rady 10198/1/04.

10 Již ve starověku se zformulovala některá pravidla pro zacházení s cizinci, uprchlíky a s určitými skupinami účastníků ozbrojených konfliktů. Ve středověku přišly snahy o omezení moci monarchů, spojené s formulací některých významných principů, které se dnes uplatňují v rámci demokratických států – např. zásady, že svobodný člověk nebude vězněn nebo zadržen, zbaven svobody nebo majetku nebo vypovězen ze země bez rozhodnutí soudu, opírajícího se o platný zákon. Úsilí o prolomení ideového a kulturního monopolu

práv, které začaly po druhé světové válce.¹¹ Nejprve se zaměřila na vytvoření určitého mezinárodního standardu ochrany lidských práv. Získala určitou multilaterální dimenzi, která se později vedle prosazování mezinárodních standardů a dalšího úsilí o jejich rozšiřování projevila též dobrovolným přijetím vzniklých norem a jejich dodržováním. Mezinárodní standard ochrany lidských práv je v obecné podobě obsažen ve Všeobecné deklaraci lidských práv z 10. prosince 1948 a ve dvou mezinárodních úmluvách – Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech¹² – z roku 1966, platných od roku 1976. Obecnou úpravu v Deklaraci a Paktech doplňuje řada dalších mezinárodních instrumentů právní i politické povahy. (Sikking, 2004, s. 10; David, Sladký, Zbořil, 2004, s. 260–264; Higgins, 2001, s. 95–110)

Od druhé poloviny 70. let 20. století se existence závazných mezinárodních norem (zejména výše uvedených Paktů o lidských právech) stala předpokladem pro rozvoj dalšího typu zahraniční politiky v oblasti lidských práv. V jeho rámci se aktéři snaží ovlivňovat situaci v jiných zemích a působí proti nedodržování lidských práv ze strany jejich vládních garnitur, případně dalších politických subjektů. Mezi průkopníky takové politiky patří především Spojené státy americké, Norsko, Kanada, Austrálie a Nizozemí.¹³ Vedle zmíněných zemí našla politika v oblasti ochrany lidských práv své místo i v zahraničních aktivitách řady dalších států, které dodržování lidských práv považují za nedílnou součást svého vnitřního uspořádání.

Prosazování cílevědomé politiky v oblasti ochrany lidských práv je podmíněno přijetím několika důležitých rozhodnutí. V první řadě je třeba vysvětlit, proč by lidská práva měla být součástí zahraniční politiky. Takové zdůvodnění zpravidla úzce souvisí s celkovou koncepcí, resp. směřováním zahraniční politiky a cestami jejího naplňování. Je ovlivněno také identitou jednotlivých států, resp. identitou společností, které v těchto státech žijí.¹⁴

katolické církve zase v některých evropských zemích podnítilo boj za svobodu víry a vyznání. V novověku se objevily partikulární mezinárodní režimy ochrany lidských práv. Směřovaly k ochraně cizinců, zabránění otrokářství a otroctví, ochraně obětí válečných konfliktů, ochraně pracujících, ochraně menšin apod. Vyvrcholením tohoto procesu se ve druhé polovině 20. století stal vznik univerzálního systému ochrany lidských práv pod záštitou OSN a zformování několika regionálních systémů zastřešených regionálními mezinárodními organizacemi, nejvýrazněji Radou Evropy a Organizací amerických států. (Paul, 1996, s. 178–180, 210–211, 263–266; Ishay, 2004, s. 27–35; Hájek, 1998, s. 11; Sudre, 1997, s. 23–25)

11 Obecněji k trendům v současném mezinárodním právu Malenovský, 2002, s. 33–35.

12 Vyhlášeny pod č. 120/1976 Sb.

13 Např. Kanada konstatovala už v roce 1979, že zohledňování situace v oblasti lidských práv je obecně uznávanou součástí její zahraniční politiky při poskytování rozvojové pomoci.

14 Ukazuje to např. projev, který v roce 1985 pronesl na půdě OSN před Komisí pro lidská práva australský delegát Gareth Evans (později, v letech 1988 až 1996, ministr zahraničí). Podle něj důraz na lidská práva odráží skutečnost, že si „společnost jasněji a silněji uvědomuje význam lidských práv vyplývajících z australské tradice demokratických hodnot a vlády práva“ (Evans, 1985: cit. dle Mower, 1987, s. 2). Podobně se v roce 1997 na svých oficiálních webových stránkách vyjádřilo i britské ministerstvo zahraničí a Commonwealthu: „Zahraniční politika, pokud má být akceptovatelná pro britský lid a přesvědčivá pro ostatní, musí odrážet ambice a hodnoty naší společnosti, zahrnující respektování demokracie, spravedlnosti a vlády práva.“ (The Place of Human Rights in UK Foreign Policy S.I., cit. dle Hasenkamp, 2004, s. 219)

Dále je nutné stanovit, jaké místo v rozhodování o zahraniční politice mají lidská práva zaujmout.¹⁵ V neposlední řadě je třeba určit, která lidská práva podporovat a chránit, zda upřednostnit spíše ochranu lidských práv na multilaterální úrovni nebo se soustředit spíše do oblasti bilaterálních vztahů, případně zda sledovat a řešit problémy ve všech zemích nebo (častěji) jen ve vybraném okruhu států. V praxi se státy snaží rozvíjet buď obě oblasti, nebo se zaměřují pouze na multilaterální úroveň. Za specifický případ jsou považovány Spojené státy americké, příkládající menší váhu multilaterální politice a upřednostňující politiku bilaterální. (Mower, 1987, s. 23, Sikkink, 2004, s. 11–12)

Stejně důležité jako rozhodnutí o důvodu, prioritách, definici a záběru politiky v oblasti ochrany lidských práv, je též stanovení jejích cílů. Možné cíle v oblasti ochrany lidských práv lze rozdělit do tří kategorií – standard, solidarita a socializace.

V kategorii standardu státy usilují o rozvoj mezinárodních norem sloužících k ochraně lidských práv a snaží se zamezit jejich porušování, a to prostřednictvím bilaterálních i multilaterálních nástrojů (Hasenkamp, 2004, s. 279–303).

1) Multilaterální nástroje:

- oficiální i neoficiální neveřejné debaty o porušování lidských práv na půdě mezinárodních mezivládních organizací a na mezinárodních konferencích,
- veřejné debaty, často s následnou medializací,
- zveřejňování případů porušování lidských práv a jejich medializace v dokumentech mezinárodních organizací (rezoluce Valného shromáždění OSN, Komise OSN pro lidská práva, resp. Rady pro lidská práva),
- mezinárodněprávní judiciální a jiné kontrolní mechanismy, zaměřené na lidská práva (mezinárodní soudy, specializované orgány mezinárodních organizací),
- kolektivní odvetná a sankční opatření prováděná pod záštitou mezinárodních organizací,
- účast v mírových misích (peacekeeping operations) k monitorování situace a k prosazení opatření, která povedou ke zlepšení situace,
- spolupráce na programech směřujících k podpoře ochrany lidských práv, které realizují mezinárodní organizace,
- intervence s humanitárními cíli, prováděné pod záštitou mezinárodních organizací.

15 Např. norská vláda označila lidská práva za tradičně důležitou součást své zahraniční politiky v Bílé knize z 22. dubna 1977. Zde také uvedla, že tato politika může vést k napětí ve vztazích Norska s jinými zeměmi, avšak i při tomto nebezpečí by měla zůstat „integrální a podstatnou součástí norské zahraniční politiky“. Obdobně se vyjádřil i nizozemský poradní výbor pro lidská práva a zahraniční politiku v dokumentu nazvaném Lidská práva v zahraniční politice v roce 1979. (Mower, 1987, s. 2; Baehr, 2000, s. 74)

2) Bilaterální nástroje:

- oficiální i neoficiální neveřejné debaty o porušování lidských práv při jednáních s představiteli států porušujících lidská práva, dialog o lidských právech ,
- medializace porušování lidských práv při veřejných jednáních,
- medializace porušování lidských práv v oficiálních vládních prohlášeních nebo v pravidelných zprávách o stavu lidských práv,
- prosazování závazků směřujících ke zlepšení v oblasti lidských práv do bilaterálních smluv,
- jednostranně uplatňovaná odvetná a sankční opatření – diplomatická, ekonomická apod.,
- kondicionalita rozvojové pomoci,
- příprava, financování a realizace programů na podporu dodržování lidských práv (osvěta, vzdělávání, odborná příprava státních úředníků a cvičení příslušníků ozbrojených sil apod....),
- zpřísnění/uvolnění vízové a azylové politiky.

Cíle zařazené v kategorii solidarity zahrnují pomoc potřebným osobám, žijícím v extrémně nepříznivých podmínkách, zapříčiněných chudobou, živelnými katastrofami nebo ozbrojenými konflikty. Pomoc může být organizována na multilaterální nebo bilaterální bázi. Nedílnou součástí poskytované pomoci musí být i kontrola její efektivity. Stát poskytující pomoc by měl být připraven na určitou formu kondicionality, tzn. pomoc omezit, pokud by ji vláda přijímající země nevyužívala ke stanoveným účelům.

Ve třetí uvedené kategorii socializace je cílem států respektujících lidská práva vtahovat do mezinárodních režimů sloužících k ochraně lidských práv další země. Pokoušejí se je přimět, aby si osvojily pravidla a normy, na nichž jsou takové režimy založeny. K tomu využívají čtyři základní zahraničněpolitické nástroje – přímé působení, přenos, nepřímý tlak a kondicionalitu.

K přímému působení dochází uvnitř socializovaného státu. Jeho postata spočívá ve využití možnosti ovlivnit zásadním způsobem vnitropolitický systém a státní instituce, která se zpravidla otvírá po některých ozbrojených konfliktech. Praktický příkladem přímého působení, směřujícího k socializaci, je vývoj v Japonsku nebo v západních okupačních zónách Německa po druhé světové válce. V současnosti jde např. o situaci v Iráku nebo v Afghánistánu.

Přenos (někdy označovaný též jako nákaza, demonstrační efekt, difúze nebo působení ducha doby), má na rozdíl od přímého působení spíše pasivní charakter. Je postaven na zjištění, že vlády i obyvatelstvo v nedemokratických zemích sledují vývoj v demokratických státech a inspiroují se konkrétními událostmi a trendy. Jako inspirace přitom slouží zejména dosažená úroveň blahobytu, dlouhodobá bezpečnost a stabilita. Může se jí stát však i revoluční událost v jiných nedemokratických zemích, jak se ukázalo např. v roce 1989 ve střední Evropě.

Nepřímý tlak a kondicionalita se projevují jako podmiňování významných mezinárodněpolitických skutečností (např. politické podpory, poskytnutí rozvojové pomoci,

liberalizace vzájemného obchodu, podpory přímé investiční činnosti nebo přijetí do mezinárodní organizace) ústupky v oblasti ochrany lidských práv. Cílem těchto nástrojů je vyvolat v autoritativních nebo totalitních režimech procesy tzv. instrumentální adaptace a strategického vyjednávání, tzn. prostřednictvím politických nebo ekonomických tlaků donutit jejich představitele přijmout některé mezinárodní instrumenty k ochraně lidských práv, případně se zapojit do některých mezinárodních aktivit v oblasti lidských práv, aniž by byli přesvědčeni o správnosti těchto kroků. Současně s uplatňováním nepřímého tlaku a kondicionality bývá s nedemokratickými zeměmi zpravidla veden dialog. Využívá se argumentace a přesvědčování o významu a platnosti mezinárodních norem sloužících k ochraně lidských práv. Tím může dojít ke změně postoje oficiálních představitelů, a i když se změny projeví nejprve pouze v rétorice, vytvářejí postupně dobrý základ pro pozdější změnu identity a s tím související přehodnocení politických cílů. Změna rétoriky, resp. následná změna identity a cílů se přitom nemusí nutně týkat vládní garnitury. Značný význam má i tehdy, pokud k ní postupně dochází u různých opozičních skupin. V obou případech se postupně vytvářejí předpoklady pro další fáze socializačního procesu – inkorporaci a implementaci lidských práv ve vnitrostátním systému, resp. chování v souladu s normami, sloužícími k ochraně lidských práv. (Risse, Sikkink, 2000, s. 11–35)

Demokratické státy nejsou jedinými aktéry vyvíjejícími tlak směřující k socializaci. Vedle nich hraje důležitou roli též domácí opozice a mezinárodní síť aktivistů v oblasti ochrany lidských práv. Z dosavadních zkušeností, získaných v konkrétních zemích, vyplývá, že úspěšná socializace vyžaduje zapojení všech tří zmiňovaných aktérů. Při výpadku některého z nich (tedy i systematického tlaku demokratických států), se proces socializace zpravidla zpomalí nebo zcela zastaví. (Risse, Sikkink, 2000, s. 1–35; Kubicek, 2003, s. 7; Apodaca, 2001, s. 593, 594)

4. Souvislost demokratizace se zahraniční politikou v oblasti ochrany lidských práv

Procesy socializace jsou úzce spojeny s dalšími obecnějšími zahraničněpolitickými cíli – demokratizací a dobrou správou, a to jednak díky jejich zřejmé obsahové souvislosti, jednak díky obdobné škále nástrojů, které lze využívat k jejich dosažení. Demokratizační tendence bylo možné v části mezinárodního společenství zaznamenat již na sklonku 2. světové války. Do té doby k nim docházelo především uvnitř jednotlivých zemí, pod tlakem jejich vnitřních sil. S jistými omezeními, danými mezinárodněpolitickými podmínkami, přetrvávaly mezinárodní tlaky směřující k podpoře demokracie i v období studené války. Po skončení studené války jejich význam výrazně vzrostl.

Teoretické vysvětlení demokratizačních efektů nabídla teorie demokratického míru, jejímž autorem je Američan Michael Doyle. Podle ní demokratické státy, založené na takových principech jako je vláda práva, respektování politických a občanských práv a svobody jednotlivce, respektování soukromého vlastnictví nebo obsazování mocenských struktur na základě svobodných voleb, méně inklinují k válečným konfliktům a mají lepší předpoklady pro vzájemnou spolupráci než země s nedemokratickým uspořádáním. Doyleova teorie v 90. letech 20. století získala značný ohlas

v politických krizích navzdory tomu, že ve stejné době vznikaly i práce upozorňující na úskalí demokratizace ve společnostech, které ve svých kulturách nemají demokratické principy zakořeněny a že vývoj v některých zemích ukazoval, že samotný přechod k demokracii může přinášet destabilizaci a přispívat ke vzniku lokálních bezpečnostních hrozeb. (Doyle, 2002, s. 22; Youngs, 2001, s. 2–12)

Obsah pojmu demokratizace se z teoretického hlediska jeví jako dosti problematický. Jeho hlavní úskalí spočívá v nejednotném vymezení konceptu demokracie, která má být výsledkem celého procesu.¹⁶ Různé politologické přístupy akcentují různé významné součásti demokracie: dělbu moci, veřejnou kontrolu nad politickými rozhodovacími procesy, rovnost při výkonu takové kontroly, svobodné volby, otevřenou a transparentní vládu, respektování občanských a politických práv, existenci demokratické občanské společnosti a občanské kultury... V praxi pak zůstává na zvážení zahraničněpolitických rozhodovatelů, zda budou podporovat všechny uvedené principy, nebo se soustředí pouze na některé z nich, případně jakou prioritu konkrétním principům přiřknou.

5. Dobrá správa jako zahraničněpolitický cíl

Na rozdíl od pojmu demokracie, který je předmětem studia již v antické filozofii, se pojem dobrá správa (good governance) objevuje teprve v 90. letech 20. století.¹⁷ Přes intenzivní zkoumání a definování tohoto výrazu se u něj můžeme setkat s odlišnými interpretacemi. V užším pojetí označuje způsob výkonu správy veřejných věcí a fungování institucí exekutivní moci a soustředí se především na posilování akceschopnosti státních orgánů a zvyšování jejich efektivnosti. Širší pojetí jej navíc spojuje s otevřenou a transparentní realizací výkonné moci, zodpovídající se za svůj postup před parlamentem, soudy nebo případně dalšími kontrolními orgány a složkami společnosti. Zatímco užší pojetí akcentuje procesy probíhající uvnitř exekutivy a kroky směřující k realizaci dobré správy je tak možno uskutečňovat prakticky v jakémkoli režimu, širší pojetí klade důraz i na vnější procesy (kontrolu), což jej úzce spojuje s agendou demokratizace a lidských práv. (Crawford, 2001, s. 29).

Vedle výše uvedených odlišností se pojetí dobré správy může lišit též podle rozsahu aktivit výkonné moci, které zahrnuje. Objevují se přístupy vztahující dobrou správu pouze k některým konkrétním činnostem (např. sestavování rozpočtu, skládání finančních účtů) i pojetí, uvažující o dobré správě ve vztahu k veřejnému sektoru jako celku. Další rozdíly spočívají v pozici státního sektoru. Počátkem 90. let, kdy se koncept dobré správy začal rozvíjet, se v duchu angloamerického neoliberálního myšlení volalo přede-

16 I když se po skončení studené války vytratila taková spojení jako lidová demokracie, využívaná dříve pro označení totalitních režimů střední a východní Evropy, nebo demokracie jedné strany, spojovaná s některými státy v Africe, a pojem demokracie tím splynul s označením liberální demokracie, není ani takové pojetí jednotné.

17 První použití tohoto pojmu se připisuje Světové bance, která s ním operovala ve zprávě „Subsaharská Afrika: Z krize k udržitelnému růstu: Studie dlouhodobé perspektivy“ z roku 1989 (World Bank, 1989) a o tři roky později jej podrobně definovala v publikaci Vládnutí a rozvoj (World Bank, 1992).

vším po „minimálním státu“, omezeném pouze na nezbytně nutný aparát k zajištění základních funkcí a potřebného prostředí pro rozvoj společnosti. Modernější přístupy ovšem zdůrazňují potřebu „státu efektivního“, tj. takového, který plní své úlohy optimálním způsobem. (Crawford, 2001, s. 22–28)

Se zvyšováním pozornosti, která je obecně věnována procesům správy a řízení a na úrovni mezinárodních vztahů pak globálnímu řízení (global governance), je potřeba hledat projevy těchto jevů i v mezinárodním právu. Během posledních let se objevuje stále více textů o tzv. globálním správním právu (global administrative law), které vyrostlo na podhoubí dosavadního mezinárodního práva.

Zásadním pro vznik globálního správního práva je obrovský rozvoj dosahu a forem nadnárodní regulace a správy, které reagují na důsledky globalizační interdependence v oblastech jako je bezpečnost, rozvoj a finanční pomoc rozvojovým zemím, ochrana životního prostředí, bankovníctví a finanční regulace, vynucování práva, telekomunikace, obchod se zbožím a službami, duševní vlastnictví, postavení zaměstnanců nebo přeshraniční pohyby obyvatelstva, včetně uprchlictví. Úprava těchto otázek nemůže sestávat z izolovaných vnitrostátních opatření. Kromě mezinárodních smluv zde mohou hrát významnou roli i méně formální kanály mezinárodní spolupráce, udržované mezinárodními organizacemi, ale nevládními organizacemi a soukromými společnostmi, vytvářejícími standardy.¹⁸ Výsledkem jejich činnosti je široká škála regulace, vznikající na nadstátní úrovni a přitom přímo dopadající na obyvatele a podnikatelské subjekty. To je v porovnání s klasickým pojetím mezinárodního práva velká odlišnost, nebo to zavazuje v první řadě státy, a jen za určitých specifických podmínek a spíše výjimečně vytváří i práva a povinnosti vnitrostátním subjektům (Kingsbury, Kirsch, Stewart, 2005, s. 15–18).

Mezi regulací vznikající na nadnárodní úrovni (mezinárodní správou) a jejím přímým působením na občany a společnosti tak vzniká „deficit odpovědnosti“ (accountability deficit). K jeho překonání, resp. snižování, mají státy i jejich obyvatelé především politické prostředky. V této situaci a ve snaze popsany deficit co nejvíce omezit, se začíná vytvářet globální správní právo. (Kirsch, Kingsbury, 2006, s. 1–5)

Zkoumání globálního správního práva je teprve na svém počátku, soustředí se na mapování právních aspektů globálního řízení ve vybraných oblastech, sami autoři se ve svých příspěvcích často kriticky zamýšlejí nad tím, zda předmět jejich zkoumání opravdu existuje a zda má smysl mu věnovat pozornost. (Harlow, 2006, s. 187–194) Přesto se již badatelé pokusili o jeho vytvoření jeho funkčně orientované definice. Globální správní právo podle ní zahrnuje mechanismy, principy, praxi a společenské vnímání, které prosazují nebo jinak ovlivňují odpovědnost globálních správních orgánů, především v oblasti dodržování standardů transparentnosti, participace, racionálního rozhodování a legality, a umožňují efektivní sledování a přezkoumávání jejich pravidel a rozhodnutí. (Kingsbury, Kirsch, Stewart, 2005, s. 17)

18 Např. ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers) nebo ISO (International Organisation for Standardization).

Vzhledem k tomu, že mezinárodní pravidla jsou pro státy závazná a mají navrch nad jejich vnitrostátním právem i vnitrostátními rozhodnutími v oblasti zahraniční politiky, musí státy k formování globálního správního práva přihlížet.

6. Vztah mezi ekonomickými zájmy a zásadami v oblasti ochrany lidských práv, demokratizace a dobré správy

Za předpokladu, že mezi různými typy zájmů a zásad v zahraniční politice neexistuje předem stanovená hierarchie a že není a priori považováno za nemožné současné naplnění zájmů a zásad, mohou státy sledovat jak zájmy v ekonomické a obchodní oblasti, tak zásady týkající se ochrany lidských práv. Budou tak činit v případech, kdy se jedná o zájmy a zásady indiferentní či komplementární, tj. zájmy a zásady, jejichž naplnění se vzájemně nevylučuje nebo se vzájemně podporuje. Při využití typologie zájmů v ekonomické a obchodní oblasti a zásad, týkajících se ochrany lidských práv, demokratizace a dobré správy, která byla rozpracována výše, budou v bilaterální politice blíže nespecifikované země A (tvůrce rozhodnutí) vůči zemi B (adresáta rozhodnutí) nastávat typické situace komplementarity zejména v následujících případech:

1. Výsledkem procesů socializace a demokratizace v zemi B bude také stabilizace tržního prostředí v socializované zemi. Ta napomůže ke zlepšování podmínek pro podnikatelské aktivity zahraničních firem a k upevnění vztahů k domácím podnikatelským subjektům. Díky tomu zde bude zajištěn odbyt pro zboží ze země A a dodávky potřebných komodit do země A.
2. Rozvoj ekonomických vztahů se zemí B přispěje ke zvyšování její ekonomické úrovně a současně s tím i ke zlepšení, pokud se týče dodržování standardu ochrany lidských práv.
3. Země A projeví svou solidaritu se zemí B a poskytne zemi B humanitární pomoc za podmínek, které současně podporují zájmy jejích ekonomických subjektů – např. od svých ekonomických subjektů za státní finanční prostředky nakupuje komodity, které jsou v zemi B potřebné.

Vedle situací komplementarity může nastat také několik základních typů konfliktů:

1. Konflikt zásad s obecnou potřebou zvyšovat efektivnost domácí produkce: stávající nedemokratický režim v zemi B více vyhovuje ekonomickým potřebám státu A (např. díky relativně dobrým vztahům mezi vládami obou států nebo napojení firem ze země A na vládní garnituru země B). Případně politické změny, vyvolané nebo podpořené procesy socializace a demokratizace, by tyto vazby narušily a vzájemné ekonomické styky by se tím mohly zkomplikovat.
2. Konflikt zásad se specifickou potřebou zvyšovat efektivnost domácí produkce: země A dodává citlivé produkty do země B, ačkoli v zemi B stagnují procesy socializace a demokratizace, nebo země B hrubě porušuje lidská práva. Typicky se jedná o dodávky zbraní do krizových oblastí vnitrostátních a regionálních konfliktů. Specifická potřeba zvyšovat efektivnost domácí produkce se dále může

dostávat do konfliktu i s cílem solidarity – např. pokud jsou do země B dodávány takové komodity, které negativně ovlivňují preference spotřebitelů a přispívají ke konzervaci ekonomických problémů země.

3. Konflikt zásad s cílem proporcionality: podpora demokratizačních procesů a socializace nebo kritika nedodržování mezinárodního standardu ochrany lidských práv v zemi B, případně jiné formy tlaku ze strany země A zkomplikují ekonomické styky s touto zemí a ohrozí tím dodávky některé ze strategických komodit (např. ropy, zemního plynu).
4. Konflikt zásad s cílem demonstrace ekonomické výkonnosti: tento konflikt je často spojen s jedním z předcházejících tří typů konfliktů vzhledem k souvislosti demonstračního efektu a zvyšování efektivity domácí produkce nebo proporcionality. Může být ale motivován potřebou ukázat sílu a možnosti státu při ochraně svých podnikatelských subjektů apod.

Případy komplementarity a konfliktů ekonomických zájmů a zásad v oblasti ochrany lidských práv blíže specifikuje tabulka 1.

7. Tvorba zahraniční politiky s přihlédnutím k zájmům a zásadám

Pokud mají zájmy a zásady komplementární charakter, není nutné mezi nimi provádět volbu. Jestliže se však zájmy a zásady dostávají do konfliktu, je třeba stanovit priority. Výběr mezi zájmy a zásadami, které budou skutečně v zahraniční politice sledovány, je výsledkem složitého a komplexního rozhodovacího procesu. Ovlivňuje jej mnoho proměnných, působících ve vnitřním i vnějším prostředí státu, a současně se v něm odrážejí i tlaky jiných subjektů, jimž rozhodování přímo nepřísluší, ale které jsou zainteresovány na jeho výsledcích. Pro správné pochopení konkrétního rozhodnutí je potřeba rozhodovací proces sledovat v několika analytických rovinách.

Nejnižší analytickou rovinu představuje rovina individuální. Na ní se projevují osobní vlastnosti konkrétního rozhodovatele, od jeho charakterového založení, vnitřního přesvědčení a hodnot, přes osobní k pracovní vazby k jiným lidem, až po momentální fyzický stav a duševní rozpoložení. Tato rovina je dosti obtížně podchytitelná, nebo má značně psychologický podtext a zpravidla nelze získat přesné informace o všech veličinách, které se na ní projeví. Existuje zde též značné nebezpečí a již záměrného nebo neúmyslného zkreslování údajů o průběhu rozhodovacího procesu při jeho následné interpretaci prováděné rozhodovatelem.¹⁹

19 Jako zdroje informací o průběhu rozhodovacího procesu v individuální rovině mohou posloužit např. osobní rozhovory s aktéry nebo jejich memoáry. K oběma typům pramenů je však třeba přistupovat s jistou rezervou, nebo skutečný průběh události v nich může být bezděčně nebo záměrně zkreslován.

Tabulka 1
Vzájemné relace obchodně-ekonomických zájmů a zásad v oblasti lidských práv

Zásady	Ekonomické a obchodní zájmy		
	Efektivita domácí produkce	Proporcionalita	Demonstrativní efekt
Standard	Komplementarita: Obchod se zemí B přispívá v této zemi k růstu ekonomické úrovně, současně se zvyšováním ekonomické úrovně dochází ke zlepšování situace v oblasti ochrany lidských práv.	Komplementarita: Zlepšování úrovně ochrany lidských práv v zemi B vede k respektování ochrany vlastnictví a stabilizaci vlastnických poměrů, v důsledku toho se stabilizují i dodávky komodit významných pro zemi A.	Komplementarita: Vyšší standardy v oblasti ochrany lidských práv, dodržované v dceřinných firmách podniků ze země A, působících na území země B, přispívají ke zvyšování úrovně ochrany lidských práv v zemi B. Zároveň díky pozitivnímu působení v zemi B roste prestiž firem ze země A.
	Konflikt: Postup země A proti porušování lidských práv státem B vyvolává ve státě B negativní reakci, v důsledku dochází ke zhoršení zajištění odbytu domácí produkce.	Konflikt: Postup země A proti porušování lidských práv státem B vyvolává ve státě B negativní reakci, v důsledku toho dochází ke zhoršení zajištění dodávek komodit významných pro stát A (ropa, zemní plyn...).	Konflikt: Vyšší standardy v oblasti ochrany lidských práv, dodržované v dceřinných firmách podniků ze země A v zemi B komplikují jejich ekonomické aktivity a zhoršují image státu A, což země, která se obtížně etabluje na zahraničních trzích.
Solidarita	Komplementarita: Do země B jsou v rámci humanitární pomoci dodávány výrobky firem ze země A, tím je zajištěn jejich odbyt.	Komplementarita: Do země B jsou za zvýhodněných podmínek v rámci solidarity dodávány výrobky firem země A. Země B částečně oplácí dodávkami důležité komodity, které je producentem.	Komplementarita: Poskytování humanitární pomoci zemi B vzhledem k svému charakteru nebo rozsahu k posilování image státu A jako výkonné ekonomiky.
	Konflikt: Do země B jsou v rámci humanitární pomoci dodávány nekvalitní a nevyhovující výrobky; humanitární pomoc podporuje nežádoucí změny spotřebitelských preferencí v zemi B.	Konflikt: Stát A zvyšuje pomoc zemi B, která mu dodává strategické komodity, na úkor potřebnější země C, k níž ho nepojí obdobná ekonomická vazba a od ní nelze protiplnění očekávat.	Konflikt: Poskytování humanitární pomoci zemi B je vnímáno negativně, vede k poklesu prestiže země A a její ekonomiky
Socializace	Komplementarita: Politické změny v zemi B, k nimž přispívá politický tlak země A, zlepšují prostředí pro exportéry ze země A a rozšiřují/vytvářejí zde prostor pro jejich ekonomické aktivity.	Komplementarita: Politické změny v zemi B stabilizují dodávky komodit významných pro stát A.	Komplementarita: Politické změny v zemi B, vedoucí k demokratizaci a dodržování lidských práv, příznivě ovlivňují hospodářské vztahy se zemí A a přispívají tak k celkovému růstu její ekonomické výkonnosti a prestiže.
	Konflikt: Politické změny v zemi B, kterých je dosaženo pomocí socializačních a demokratizačních snah, komplikují ekonomické vztahy země A se zemí B.	Konflikt: Politické změny v zemi B, kterých je dosaženo pomocí socializačních a demokratizačních snah, komplikují přístup země A ke komoditám produkovaným zemí B.	Konflikt: Socializační a demokratizační snahy vedou k destabilizaci země B, v důsledku toho se komplikují obchodní vztahy se zemí A, což se negativně projeví i na její celkové ekonomické výkonnosti a prestiži.

Druhou úroveň tvoří rovina rozhodovacích procesů. Zde se pozornost věnuje vnitrostátním procedurám vedoucím k formulaci zahraniční politiky. Zjišťuje se, jak tento proces ovlivňují postoje jednotlivých institucí, zájmové skupiny, veřejné mínění nebo masmédiá. Druhá analytická rovina má velmi blízko ke třetí úrovni – úrovni státu, na níž se podchycují základní politické, ekonomické, sociální, kulturní a jiné charakteristiky země, v jejíž zahraniční politice k rozhodování dochází. Pro potřeby zkoumání vzájemného vztahu zájmů a zásad v zahraniční politice je na této úrovni velmi důležitým aspektem poměr sledovaných zájmů a zásad k jiným cílům zahraniční politiky. Zejména je nutno sledovat jejich souvislost se zájmy bezpečnostními; právě komplementarita nebo konflikt s bezpečnostními zájmy může významně ovlivnit, zda dojde k upřednostnění ekonomických otázek nebo lidskoprávních principů.

Poslední čtvrtou úroveň tvoří rovina mezinárodního systému, resp. mezinárodního společenství. V ní se projevují proměnné ovlivňující politiku státu z vnějšku. Můžeme zde sledovat, jak zahraničněpolitická rozhodnutí ovlivňují celkové uspořádání mezinárodního systému, mezinárodní režimy, aktivity mezinárodních mezivládních organizací nebo názory a zahraničněpolitické postoje jiných zemí a jiné okolnosti nadstátní povahy. (Drulák, Druláková, 2000, s. 23–24; Hasenkamp, 2004, s. 46–53; Buzan, 2001, s. 105–121)

8. Metodické problémy analýzy vzájemné relace zájmů a zásad

Kromě analýzy průběhu rozhodovacího procesu je při posouzení vzájemné relace ekonomických (resp. obchodních) zájmů a zásad v oblasti ochrany lidských práv nutno zohlednit také výsledky, které v konkrétní rozhodovací situaci přinese vybraná alternativa chování. Takové hodnocení by mělo spočívat především v porovnání zisků nebo pozitiv, kterých bylo dosaženo při realizaci zvolené alternativy, s tzv. náklady nebo negativy, způsobenými tím, že nebyla vybrána jiná alternativa. Porovnání však naráží na několik problémů – nebezpečí logického omylu post hoc, ergo propter hoc, nemožnost provést zkoumání při dodržení principu *ceteris paribus* a obtížnost porovnávání výsledků chování sledujícího ekonomické zájmy a chování motivovaného zásadami.

Metodické problémy vznikají v důsledku neexaktního charakteru společenskovědních disciplín, na jejichž pomezí se analýza vzájemné relace ekonomických zájmů a zásad v oblasti ochrany lidských práv pohybuje. Vzhledem ke složitosti vztahů, které je třeba v těchto disciplínách postihnout, zde existuje vždy určitý stupeň nepředvídatelnosti. Zjištěné zákonitosti platí obecně v průměru, ale nemusí je nutně potvrzovat každý jednotlivý případ.

Nebezpečí logického omylu post hoc, ergo propter hoc spočívá v možné záměně časové souslednosti mezi dvěma jevy a jejich příčinné souvislosti. Skutečnost, že k určitému vývoji nebo události došlo po přijetí určitého zahraničněpolitického rozhodnutí neznamená, že by nutně musela být důsledkem tohoto rozhodnutí. Pro zjištění kauzální souvislosti mezi uvedenými jevy je nutné jejich teoretické posouzení v širokém kontextu vývoje dalších faktorů. Pokud je touto cestou zjištěna

příčinná souvislost mezi sledovanými jevy, lze dále zkoumat její sílu a směr s pomocí statistických metod regresní a korelační analýzy. Naopak, téměř neproveditelná je zde izolace jedné proměnné a sledování vývoje zkoumaného jevu v závislosti na této proměnné při zafixování ostatních faktorů, tedy zkoumání za jinak stejných podmínek (*ceteris paribus*), případně popis vzájemného vztahu mezi sledovanými jevy matematickou funkcí. (Samuelson, Nordhaus, 1991, s. 7; Kváča, 2003, s. 50)

Tam, kde by přicházela v úvahu aplikace statistických metod regresní a korelační analýzy, je třeba mít na paměti úskalí, vyplývající z odlišného charakteru výstupů realizovaného chování, při němž se upřednostňují ekonomické zájmy, a chování, které je výsledkem upřednostnění zásad. Výsledky chování, upřednostňujícího ekonomické zájmy, jsou zpravidla měřitelné s pomocí makroekonomických veličin. Lze je vyjádřit prostřednictvím ukazatelů, zachycujících absolutní růst vzájemného obchodu země A se státem B, jehož se týkalo sledované zahraničněpolitické rozhodnutí, změny tempa takového růstu, příspěvek k tvorbě HDP, kterého bylo prostřednictvím nárůstu obchodu země A se zemí B dosaženo, počtu pracovních míst, jež v důsledku nárůstu obchodu v zemi A vznikla, apod. Pokroky, kterých bylo dosaženo v oblasti dodržování lidských práv, případně demokratizace a dobré správy, jsou však vyčíslitelné jen velmi obtížně.

Určité možnosti, jak vyjádřit posuny v oblasti lidských práv pomocí numerických proměnných, nastiňují tzv. kvantitativní přístupy ke komparativní analýze lidských práv. Od přelomu 70. a 80. let do současnosti byla vyvinuta řada kritérií, která mají číselně vyjadřovat situaci v oblasti ochrany lidských práv a umožňují srovnání v čase i v prostoru. Některá z nich mají pouze partikulární charakter a odrážejí vývoj ve vybrané konkrétní otázce. Jiná se snaží podchytit problematiku lidských práv, případně demokratizace a dobré správy komplexněji a vytvořit tak její ucelenější obraz.

Mezi používaná kritéria v první skupině patří např. počet násilných úmrtí a nucených zmizení, jejichž zavinění se připisuje vládnoucímu režimu (často používáno ve studiích o Latinské Americe), počet politických vězňů, procento populace, žijící pod hranicí bídy, míra negramotnosti, míra novorozenecké úmrtnosti nebo průměrná délka života. Vývoj počtu násilných úmrtí a nucených zmizení a počtu politických vězňů se přitom považuje za měřítko represivního charakteru vlády ve sledovaném státě a vyvozují se z něj i závěry o dodržování, resp. porušování, politických a občanských práv. Kvantitativní údaje o vývoji počtu obyvatel žijících pod hranicí bídy, míry negramotnosti, míry novorozenecké úmrtnosti a doby dožití, zase mohou indikovat zlepšení nebo zhoršení v oblasti hospodářských, sociálních a kulturních práv. (Sikkink, 2004, s. 100–105, Meyer, 1998, s. 94–111)

K nejznámějším ukazatelům pro komplexní hodnocení situace ve sledovaném státě se řadí Humanovo skóre dodržování lidských práv, Dahlova klasifikace míry demokracie, skóre politických práv a skóre občanských svobod nevládní organizace International Freedom House, škála politického teroru M. Gibneye a M. Daltona, agregátní ukazatele kvality vládnutí, vyvinuté Světovou bankou, a index fyzické kvality života sestavený pro americký výzkumný institut Overseas Development Council. Tyto ukazatele jsou konstruovány různým způsobem od jednoduché intuitivní kvantifikace nenumerních ukazatelů (International Freedom House) až po využití složitých statistických metod (Světová banka).

Humanovo skóre dodržování lidských práv se určuje na základě dotazníku o čtyřiceti otázkách, zaměřených na dodržování principů obsažených ve Všeobecné deklaraci lidských práv (1948), Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966). Odpovědi na otázky se bodují 0–4 body. Zjišťuje se průměrné skóre, definované jako vážený průměr bodů získaných za jednotlivé odpovědi, v němž je každé otázce přiřazena váha podle její důležitosti. Vyšší váhu mají otázky zaměřené na základní respektování fyzické a psychické integrity člověka a jeho svobody (zbavení života bez řádného soudu, nucená zmizení, tresty smrti, mučení a nelidské zacházení, věznění bez řádného soudu, nevolnictví, otroctví, nucenou práci a práci dětí). Zjištěné skóre se poté vyjádří procentem z maximálního možného skóre, jehož je v dotazníku možno dosáhnout.

O dotazníky, vycházející ze Všeobecné deklarace lidských práv, se opírají i skóre politických práv a skóre občanských svobod nevládní organizace International Freedom House. Otázky se stejně jako v předchozím případě bodují a získané body se sečtou. Na základě celkového výsledku jsou pak státy v obou hodnoceních rozděleny do 7 pásem. Nejlepšího hodnocení dosahuje skupina, jíž je podle celkového výsledku přiřazeno skóre 1. Za nejkritičtější se považuje situace ve státech, které dosáhly skóre 7. Takto zjištěná skóre politických práv a občanských svobod se následně ještě průměrují a dle průměru z obou čísel se země označují za zcela svobodné, částečně svobodné nebo nesvobodné. (Freedom in the World 2005: Survey Methodology 2005)

Dahlova klasifikace míry demokracie vychází rovněž z dotazníku, v tomto případě zaměřeného na soubor jedenácti proměnných, které odrážejí míru svobody opozičních skupin, způsob, jak artikulují a prosazují své zájmy různé společenské skupiny, reprezentativní charakter režimu, volební a stranický systém, ústavní status režimu, horizontální dělbu moci a stav legislativy. Odpovědi na otázky se hodnotí 1–6 body a poté se zjišťuje celkové skóre pro každou proměnnou. (Bouandel, 1997, s. 156–165)

Škála politického teroru je hodnocením sestavovaným v americkém akademickém prostředí na základě údajů ve zprávách o dodržování lidských práv v jednotlivých zemích, které publikuje americké ministerstvo zahraničí a nevládní organizace Amnesty International. Údaje o míře státního teroru, zachycené v uvedených zprávách, se hodnotí v rozmezí 1–5 bodů, ze kterých se pak vypočte vážený průměr. (Apodaca, 2001, s. 592–593, Gibney, Dalton, S.I., s. 1–2)

Agregátní ukazatele kvality vládnutí představují soubor veličin zkonstruovaných na základě několika stovek údajů dodávaných Světové bance. Zachycují šest základních aspektů vládnutí: odpovědnost exekutivy jiným složkám moci, politickou stabilitu a míru projevů násilí, efektivitu výkonné moci, kvalitu vládnutí, vládu práva a kontrolu korupce. Jejich nevýhodou je však omezená dostupnost v poměrně krátkém časovém horizontu poslední dekády. (Governance Indicators 1996–2004)

Index fyzické kvality života vychází z údajů reprezentujících míru gramotnosti, kojeneckou úmrtnost a očekávanou dobu dožití. Pohybuje se v rozmezí 0–100. Je obdobou indexu lidského rozvoje zkonstruovaného pákistánským ekonomem Mahbubem ul Haquem v roce 1993. Narozdíl od něj obsahuje komplexnější hodnocení

vzdělanosti a namísto kojenecké úmrtnosti se do něj promítá hrubý domácí produkt. Pohybuje se v rozmezí 0–1 s tím, že vyšší skóre svědčí o dosažení vyšší úrovně.

Při výběru konkrétních kritérií, podle nichž má být hodnocena míra dodržování nebo porušování lidských práv, případně míra demokracie a kvalita řízení, se téměř nelze vyhnout jisté subjektivitě. Vždy se v určité míře projeví osobní preference autora a jeho vlastní představy o lidských právech, související s jeho kulturní identitou. V případě jednoduchých kritérií tyto faktory ovlivní vlastní volbu ukazatelů, které budou využity. U složených kritérií se preference odrážejí např. ve způsobu sestavení souborů otázek nebo ve váhách, které jsou při hodnocení přiřazeny jednotlivým aspektům. Výsledky pak mohou být příznivější pro země autorovi kulturně blízké a méně příznivé pro státy s odlišnější kulturní identitou. Při zkoumání vzájemného vztahu ekonomických zájmů a zásad v oblasti ochrany lidských práv, demokratizace a dobré správy to může znamenat, že zvolená kritéria nemusejí přesně odrážet zahraničněpolitické preference sledované země A a může dojít ke zkreslení závěrů o naplnění záměru konkrétní zahraničněpolitické akce. (Bouandel, 1997, s. 142–145)

Kvantitativní studie se v současné době využívají pro prostorové komparace mezi jednotlivými zeměmi, a proto některá ze složených kritérií nejsou zjišťována v pravidelných časových intervalech.²⁰ Pro analýzu vzájemné relace ekonomických zájmů a zásad je však vhodnější srovnání v čase než v prostoru, a proto je třeba využít takové ukazatele, které umožňují sestavení časových řad a jejich rozbor. Takový požadavek nejlépe splňují jednoduché demografické, sociální a ekonomické indikátory, které jsou zjišťovány pravidelně pro každoroční souhrny. Ze složených kritérií s ním nejvíce koresponduje skóre politických práv, skóre občanských svobod a škála politického teroru, které se proto logicky objevují v případových studiích o zájmech a zásadách nejčastěji.

9. Závěr

Zásady související s ochranou lidských práv a podporou demokratizačních procesů mají v současné zahraniční politice států náležejících k západní civilizaci i některých dalších zemí, např. z regionu Latinské Ameriky, pevné místo. Události 11. září 2001 a silící hrozba mezinárodního terorizmu, která je od té doby pociťována, se jeví jako faktory, díky nimž by se akcent kladený na lidská práva a demokracii mohl do budoucna ještě zvyšovat, i když jejich konkrétní dopady bude možno hodnotit až v delším časovém horizontu.

Západní státy vyvíjejí zahraniční politiku v oblasti ochrany lidských práv ve dvou základních podobách. Některé, zpravidla větší, země mají širší záběr a jejich pozornost i aktivity se projevují téměř ve všech světových regionech. Jiné, vesměs menší státy, při

20 Např. Humanovo skóre dodržování lidských práv bylo na základě dotazníků zjišťováno jen pro několik konkrétních roků. Doplnění dalších časových úseků by se pojilo se značnými finančními náklady a je otázkou, zda by se vůbec podařilo zpětně získat dotazníky věrně odrážející situaci v příslušných letech.

formulaci politiky v oblasti ochrany lidských práv vycházejí ze svých omezených možností a volí omezený okruh zemí, vůči nimž aktivní politiku v oblasti ochrany lidských práv realizují.

V obou pojetích se vyskytují momenty, kdy se zásady spadající do oblasti ochrany lidských práv a demokratizace dostávají do konfliktu se zájmy států. Na základě analýzy provedené na různých hladinách zkoumání mezinárodních vztahů lze příčiny takových konfliktů spatřovat zejména v následujících aspektech:

- celková mezinárodněpolitická situace, hlavní trendy projevující se v mezinárodním prostředí,
- způsob vnímání obsahu konkrétních zásad a zájmů a jejich vzájemného vztahu subjekty, které tvoří zahraniční politiku,
- odlišné cíle sledované jednotlivými institucemi zapojenými do rozhodovacích procesů,
- tlaky poci ované z vnitřního (případně vnějšího) prostředí států, zejména od nevládních podnikatelských a zájmových subjektů.

Při bližším zkoumání uvedených aspektů pro stanovení vzájemné relace obchodně-ekonomických zájmů států a zásad v oblasti ochrany lidských práv se jako kritický jeví zejména druhý a čtvrtý bod. Při řešení konfliktů zásad a obchodně-ekonomických zájmů rozhodovatelé přihlížejí k souvislosti mezi těmito dvěma kategoriemi cílů zahraniční politiky s cíli bezpečnostními. Prosazování lidských práv je pravděpodobnější, pokud se dostává do vztahu komplementarity s bezpečnostními zájmy. Jeho pravděpodobnost naopak klesá, jestliže existuje vztah komplementarity mezi bezpečností a zájmy ekonomickými. Přes bezpečnost a její aktuální pojetí ovlivňují vnímání vzájemné relace obchodně-ekonomických zájmů a zásad v oblasti lidských práv rovněž celkové mezinárodněpolitické podmínky. V minulosti se v ní odrážely zejména takové skutečnosti, jako vznik a ukončení studené války nebo již zmiňované teroristické útoky na USA a další země.

Důležitou roli při rozhodování mezi zájmy a zásadami hraje rovněž tlak různých vnitrostátních skupin a chápání nebo interpretace očekávaných výsledků. Upřednostnění zájmů před zásadami (nebo naopak) je pravděpodobnější, pokud se podaří vytvořit zdání komplementarity s bezpečnostními zájmy, i když ve skutečnosti takový vztah mezi bezpečnostními zájmy a zásadami neexistuje. Stejný efekt má i nadhodnocení výsledků některé z alternativ chování v řešené situaci. Např. upřednostnění ekonomických zájmů je pravděpodobnější, jestliže se očekávaný výnos jeví jako lukrativnější v důsledku nezohlednění všech nákladů, které jsou spojeny s jeho dosažením.

Uvedené charakteristiky platí pro kterýkoli ze základních typů konfliktů mezi obchodně-ekonomickými zájmy a zásadami v oblasti ochrany lidských práv, demokracie a dobré správy. Při využití typologie rozpracované v tomto příspěvku je lze sledovat jak v případě konfliktů zásad s obecnou potřebou zvyšovat efektivnost domácí produkce, tak u konfliktů zásad se specifickou potřebou zvyšovat efektivnost domácí produkce, i u konfliktů zásad s cílem proporcionality a s cílem demonstrace ekonomické výkonnosti.

Literatura

- APODACA, C. 2001. Global Economic Patterns and Personal Integrity Rights after the Cold War. *International Studies Quarterly*. 2001, vol. 45, no. 4, s. 587–602.
- ARTS, C. 2000. *Integrating Human Rights into Development Cooperation: The Case of Lomé Convention*. The Hague : Kluwer Law International, 2000.
- BAEHR, P. R.; CASTERMANS-HOLLEMAN, M. 2001. *The role of Human Rights in Foreign Policy*. London : Palgrave Macmillan, 2001.
- BAEHR, P. R. 2000. Trials and errors: The Netherlands and Human Rights. In FORSYTHE, D. P. (ed.). *Human Rights and Comparative Foreign Policy*. Tokio : United Nations University Press, 2000, s. 49–86.
- BAYLEY, S. D. 1994. *The UN Security Council and Human Rights*. Houndmills : The Macmillan Press, 1994.
- BEETHAM, D.; BOYLE, K. 1995. *Introducing Democracy: Eighty Questions and Answers*. Cambridge : Polity Press in association with UNESCO, 1995.
- BENEŠ, V. aj. 2004. *Zahraniční obchod*. Praha : Grada, 2004.
- BOGUSZAK, J.; ČAPEK, J.; GERLOCH, A. 2001. *Teorie práva*. Praha : Eurolex Bohemia, 2001.
- BOUANDEL, Y. 1997. *Human Rights and Comparative Politics*. Dartmouth : Dartmouth Publishing Company, 1997.
- BUZAN, B. 2001. Další zkoumání problému analytických rovin v mezinárodních vztazích. In BOOTH, K.; SMITH, S. (eds.). *Současné teorie mezinárodních vztahů*. Brno : Barrister & Principal, 2001.
- CARR, E. H. 1947. *International Relations between the Two World Wars*. London : Macmillan, 1947.
- CIHELKOVÁ, E.; NEUMANN, P. 1996. Ekonomické změny ve Spojených státech amerických. In *Proměny světové ekonomiky a Česká republika*. Bělá pod Bezdězem : Nakladatelství Máchova kraje, 1996.
- DANAHER, K. 1984. *In Whose Interest? A Guide to U.S.-South African Relations*. Washington (DC) : Institute for Policy Studies, 1984.
- DAVID, V.; SLADKÝ, P.; ZBOŘIL, F. 2004. *Mezinárodní právo veřejné*. Praha : Linde, 2004.
- DAVIS, I. 1998. European Integration and the Arms Trade: Creating a New Moral Imperative? In MCSWEENEY, B. (ed.). *Moral Issues in International Affairs, Problems of European Integration*. New York : St. Martin's Press, 1998.
- DONNELLY, J. 1998. *International Human Rights*. Boulder : Westview Press, 1998.
- DRULÁK, P.; DRULÁKOVÁ, R. 2000. *Tvorba a analýza zahraniční politiky*. Praha : VŠE, 2000.
- DRULÁK, P. 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha : Portál, 2003.
- EGELAND, J. 1988. *Impotent Superpower – Potent Small State, Potentials and Limitations of Human Rights Objectives in the Foreign Policies of the United States and Norway*. Oslo : Norwegian University Press, 1988.
- FERDOWSI, M. A. 1995. Sicherheit und Frieden jenseits der Bipolarität: Entwicklungstendenzen – Probleme – Perspektiven. In OPITZ, P. J. (ed.). *Weltprobleme*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1995, s. 159–184.
- FORSYTHE, D. P. 2000. *Human Rights in International Relations*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.
- FROST, M. 2001. The ethics of humanitarian intervention: protecting civilians to make democratic citizenship possible. In SMITH, K.; LIGHT, M. (eds.). *Ethics and Foreign Policy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2001, s. 33–54.
- GEIST, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha : Victoria Publishing, 1992.

- GIBNEY, M.; DALTON, M. 2007. The Political Terror Scale [online]. Dostupný z www.unca.edu/politicalscience/faculty-staff/Gibney%20Doc/Gibney%20Political%20Terror%20Scale.pdf [cit. 1. 4. 2007].
- GILLS, B.; ROCAMORA, J. 1992. Low Intensity Democracy. *Third World Quarterly*. 1992, vol. 13, no. 3, s. 501–523.
- GOULD, C. C. 2004. *Globalizing Democracy and Human Rights*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
- HÁJEK, J. 1998. Úsilí o lidská práva v dějinách. In 50 let Všeobecné deklarace lidských práv [Skriptum]. Praha : VŠE, 1998, s. 9–24.
- HARLOW, C. 2006. Global Administrative Law: The Quest for Principles and Values. *European Journal of International Law*. 2006, no. 1, s. 187–214.
- HIGGINS, R. 2001. *Problems and Process: International Law and how we use it*. Oxford : Oxford University Press, 2001.
- HOLLIS, M.; SMITH, S. 1990. *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford : Oxford University Press, 1990.
- HURRELL, A. 2002. Norms and Ethics in International Relations. In *Handbook of International Relations*. London : Sage Publications, 2002, s. 116–145.
- ISHAY, M. R. 2004. *The history of Human Rights, From ancient times to the globalization era*. Berkeley : University of California Press, 2004.
- JABINE, T. B.; CLAUDE, R. P. (eds.). 1992. *Human Rights and Statistics*. Pennsylvania : University of Pennsylvania Press, 1992.
- JELÍNEK, P. 2004. Transformace českého systému rozvojové spolupráce. *Mezinárodní politika*. 2004, ročník XXVIII, č. 11, s. 14–16.
- KEOHANE, R. O.; NYE, J. 2001. *Power and Interdependence*. New York : Longman, 2001.
- KINGSBURY, B.; KIRSCH, N.; STEWART, R. B. 2005. The Emergence of Global Administrative Law. *Law & Contemporary Problems*. 2005, no. 3, s. 15–61.
- KIRSCH, N.; KINGSBURY, B. 2006. Introduction: Global Governance and Global Administrative Law in the International Legal Order. *European Journal of International Law*. 2006, no. 1, s. 1–13.
- KOSEK, J. 2003. *Věda to je určitě, ale o čem? Kapitoly z psychologie*. Praha : Baset, 2003.
- KRAUSE, J. 1995. Eine Welt in Waffen: Das Rüstungsproblem in der Internationalen Politik. In KAISER, K.; SCHWARZ, H.-P. (eds.). *Die Neue Weltpolitik*. Bonn : Bundeszentrale für politische Bildung, 1995, s. 147–156.
- KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha : Victoria Publishing, 1997.
- KUBICEK, P. J. (ed.). 2003. *European Union and Democratization, Introduction*. London : Routledge, 2003.
- KUNCZIK, M. 2004. Images of Nations and International Public Relations. In *Public Diplomacy and Media*. Dubrovnik : Diplomatic Academy, Ministry of Foreign Affairs 2004.
- KVÁČA, V. 2003. Politická nestabilita v Africe, 1960–2000. *Mezinárodní vztahy*. 2003, roč. 38, č. 4, s. 47–73.
- LEBOW, R. N. 2003. *The tragic vision of Politics: Ethics, Interests and Orders*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.
- MALENOVSKÝ, J. 2002. *Mezinárodní právo veřejné*. Obecná část. 3. opravené a doplněné vydání. Brno : Doplněk, 2002.
- MERTUS, J. A. 2004. *Bait and Switch: Human Rights and U.S. Foreign Policy*. New York : Routledge, 2004.
- MEYER, W. H. 1998. *Human Rights and International Political Economy in Third World Nations, Multinational Corporations, Foreign Aid and Repression*. Westport : Praeger Publishers, 1998.

- MZV. 2003. Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006 [online]. Dostupné z www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191 [cit. 1. 1. 2007].
- MZV. 2002. Programové prohlášení vlády 2002 [online]. Dostupné z www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=3192 [cit. 1. 1. 2007].
- NG, A. 2004. Playing the Democracy Card: European Democracy Promotion [online]. Institute for European Studies, Cornell University. Dostupné z www.einaudi.cornell.edu/europe/iniciatives/pdf/Ng.pdf [cit. 30. 11. 2005].
- PAUL, V. 1996. *Nejstarší památky mezinárodního práva*. Praha : Academia, 1996.
- PITHART, P. 2005. Budování státu pokračuje. *Mezinárodní politika*. 2005, roč. XXIX, č. 11, s. 21–23.
- PLECHANOVÁ, B.; FIDLER, J. 1997. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995. Praha : Institut pro středoevropskou politiku a kulturu, 1997.
- POTOČNÝ, M. 1996. *Mezinárodní právo veřejné*. Zvláštní část. Praha : C. H. Beck, 1996.
- REYNOLDS, P. A. 1971. *An introduction to international relations*. Gateshead : Longman, 1971.
- RISSE, T.; SIKKINK, K. 2000. The socialisation of international human rights norms into domestic practices: introduction. In RISSE, T.; ROPP, S.; SIKKINK, K. (eds.). *The Power of Human Rights, International Norms and Domestic Change*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000, s. 1–38.
- SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. 1991. *Ekonomie*. Praha : Svoboda, 1991.
- SCHMITZ, H. P.; SIKKINK, K. 2002. International Human Rights, International Organizations and Institutions. In *Handbook of International Relations*. London : Sage Publications, 2002, s. 492–526.
- SIMMONS, B. A.; MARTIN, L. L. 2002. International Organizations and Institutions. In *Handbook of International Relations*. London : Sage Publications, 2002, s. 181–204.
- STEINER, H. J.; ALSTON, P. 2000. *International Human Rights in Context, Law, Politics, Morals*. Oxford : Oxford University Press, 2000.
- SUDRE, F. 1997. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno : Masarykova univerzita, 1997.
- TESAŘ, F. 2003. Zbrojní embargo: logická, častá, neúčinná. *Mezinárodní politika*. 2003, roč. XXVII, č. 6, s. 11–13.
- TOMÁŠ, R. 2003. Americké hospodářské sankce v 90. letech 20. století – obtížná cesta k reformě sankční politiky. *Mezinárodní vztahy*. 2003, roč. 38, č. 3, s. 44–63.
- VLÁDA ČR. 2004. Programové prohlášení vlády 2004 [online]. Dostupné z www.vlada.cz/files/vlada/prohlaseni.pdf [cit. 1. 1. 2007].
- WHITEHEAD, L. (ed.). 2005. *The International Dimension of Democratization, Europe and the Americas*. Oxford : Oxford University Press, 2005.
- WORLD BANK. 2005. Governance Indicators 1996–2004 [online]. Dostupné z www.worldbank.org/wbi/governance/govdata/.
- WRIGHT, S. 2001. *International Human Rights, Decolonisation and Globalisation: Becoming Human*. London : Routledge, 2001.
- ZEMANOVÁ, Š. aj. 2004. *Lidská dimenze mezinárodních vztahů*. Praha : VŠE, Nakladatelství Oeconomica, 2004.

INTERESTS AND PRINCIPLES IN FOREIGN POLICY

Abstract: The foreign policy of a sovereign state is a complicated decision-making process. Both security and economic interests of the state as well as its long-term values (more likely values of a moral nature) must be taken into account here. The paper deals with the relation between economic and trade policy (representing interests) on the one hand and human rights protection and promotion (representing principles) on the other. Basic conflicts between economic interests and other principles that have to be considered in decision-making are analysed. Furthermore, their role in foreign policy formation is examined. Finally, the paper draws attention to methodical problems of the analysis of the relation between interests and principles.

Keywords: Foreign policy, Human rights, International trade

JEL Classification: F13, F50